

kot »racionalno prakso, dostopno principialnemu razsojanju«, ne kot pragmatizem omejenih koristi. Pri načrtovanju kakšnega novega posega v naravo (npr. postavitev nove termoelektrarne, novega jezua ipd.) moramo npr. upoštevati celostnost novega posega, to nepovratnih in dolgoročnih posledic za okolje in presoditi morebitno škodo, ekonomske stroške, učinke posega na zdravje vsega živega sveta in na stabilnost fizičnega okolja in to primerjati s koristmi, ki jih ljudem in okolju prinaša ta poseg. Če se izkaže, da so koristi kratkoročne, negativne posledice pa dolgoročne in daljnosežne, potem se je treba pač v imenu racionalnosti in ekološke principialnosti temu posegu odreči. Ta sicer preprosta logika se le težko uveljavi, ker ji nasprotujejo »kratkoročni« interesi, ki se maskirajo v dolgoročne, nujne ipd., in tudi dejstvo, da je velikokrat težko pravilno presoditi razmerje pozitivnih in negativnih učinkov na živi svet ipd. Vendar pa te ovire ne zmanjšajo veljavnosti takšne presoje in ne opravičujejo njenega opuščanja.

IVAN CIFRIĆ

Mir z naravo kot temelj družbenega razvoja

1. Uvodna opomba

Pri celovitem proučevanju ekološke zavesti izhaja del rezultatov iz postopka, s katerim smo hoteli v družbenoekološkem »prostoru« preveriti obstoj bolj ali manj celovitih konceptov v zavesti vprašanih. V teoretskem smislu smo predpostavili tri pojmovanja: antropocentrično, naturalistično in tehnicistično, ki smo jih operacionalizirali v devetnajst trditev. Antropocentrizem je pojmovan kot človekovo gospodarjenje nad naravo in kot uporaba vseh sredstev, zlasti tehnike, za njeno izkoriščanje. Naturalizem je pojmovan kot človekovo podrejanje zakonom narave, kot omejevanje njegovega delovanja v določene okvire, tehnicizem pa kot človekovo podrejanje zahtevam tehnike – njenemu razvoju in odvisnosti od nje. V tem prispevku sporočamo nekatere predhodne rezultate, ki utegnejo biti zanimivi za razpravo o strukturi mišljenja in naravnosti prebivalcev glede družbenega razvoja.

V tem prispevku bomo pokazali naslednje: 1. strukturo percepcije posameznih trditev in njeno hierarhijo; 2. povezanost med trditvami na podlagi ekstrahiranja posameznih sestavin oziroma razsežnosti; 3. medsebojno povezanost ali neodvisnost posameznih razsežnosti. Posebno vprašanje je seveda delovanje spremenljivk in celovitosti postopka. Zaradi omejenega prostora bomo lahko navedli samo najpomembnejše rezultate in spoznanja.¹

¹ Raziskovanje je bilo opravljeno v Socialistični republiki Hrvatski jeseni 1988 z anketo na vzorcu 2714 anketirancev različnih starosti, poklicev, zaposlitve, izobrazbe, veroizpovedi, krajev bivanja, položaja v delitvi dela itd. Vprašanja so bila izoblikovana po Lickertovi lestvici (številčna lestvica od 1 do 5), rezultati pa obdelani na SRCU. Za ta prispevek smo izračunali povprečne vrednosti (x) in komponentno analizo, da bi tako lahko ugotovili latentno strukturo mišljenja. Komponentno analizo smo naredili po KG merilu, tako da smo ekstrahirali 4 glavne sestavine, ki pojsnjujejo 41,45% skupne variance. Te sestavine smo spremenili (z uporabo ortooblique transformacije) v prečne latentne pozicije, da smo

2. Percepcija posameznih trditev

V nadaljevanju navajamo »vrednostno lestvico« oziroma hierarhijo sprejemanja in sprejemljivosti posameznih trditev glede na vrednost aritmetične sredine. Trditve smo razvrstili v tri skupine: najbolj sprejemljiva, najmanj sprejemljiva in srednje sprejemljiva trditve. Na prvem mestu sta dve trditvi, ki govorita o občutljivosti naravnega ravnovesja in o potrebi po ohranjanju narave, na zadnjem pa je trditev o človeku kot absolutnem gospodarju nad naravo.

Najpogostejše sprejete trditve

Trditve	Aritmetična sredina
1. Ravnotežje narave je zelo občutljivo in se zlahka poruši.	4,10
2. Ohranjanje narave ima prednost pred vsemi drugimi nalogami družbe.	4,06
3. Narava vzpostavlja med ljudmi enakost, družba pa neenakost.	3,91
4. Zakoni narave so močnejši od človekovih želja in teženj.	3,79
5. Človek je samo eno od naravnih bitij in se mora podrežati zakonom narave.	3,64
6. Razvoj tehnike prinaša človeštvu novo blaginjo in užitke.	3,61

Navedene trditve kažejo, da se jih prvih pet nanaša na vprašanja človeka in narave, poslednje pa na vprašanje tehnike. To je nekoliko poresenljivo glede na splošno spoznanje o civilizacijskem toku in navzočnosti »industrijske zavesti« pri nas, ki daje prednost materialističnim vrednotam in kategorijam kvantitativne rasti. Takšna spoznanja izhajajo iz nekaterih naših prejšnjih proučevanj. Očitno je torej, da se v zavesti ljudi nekaj bistveno spreminja in da stopajo na prvo mesto tiste vrednosti, ki kažejo na določen naturalistični determinizem. Njegovo bistvo je v tezi, da je človek naravno bitje in da mora zato spoštovati naravne zakone ravnotežja. Zato mora biti človek zelo občutljiv in pozoren do rušenja naravnega ravnovesja in ohranjanja narave. Naravne meje človekovih možnosti in potreb ne terjajo, da se mora človek odreči tehniki. Nasprotno, tehnika je razumljena kot sredstvo, s katerim človek lepša in lajša svoje življenje znotraj naravnih meja in zakonov.

tako dobili vpogled v celovitost zamisli vprašancev o antropocentrizmu, naturalizmu in tehnicizmu oziroma da smo tako preverili teoretski koncept o medsebojni povezanosti spremenljivk in razsežnosti. Kot merilo zasičenosti na matrici ortoo-blique strukture smo vzeli velikost 0,40 (količnik korel.). Spremenljivk z nižjim količnikom nismo upoštevali. Rezultati tega raziskovanja so nastali v okviru projekta Ekološki vidiki družbenega razvoja, ki ga je opravil Zavod za sociologijo Filozofske fakultete v Zagrebu.

Srednje sprejete trditve

Trditve	Aritmetična sredina
1. Družbeni razvoj mora biti podrejen naravnim zakonom.	3,58
2. Svoboda človeku ni dana po naravi; človek v družbi ustvarja svojo svobodo.	3,58
3. Brez uporabe sodobne tehnike človeštvo ne bi preživel.	3,54
4. Sodobna tehnika ima mnogo več pozitivnih kot negativnih strani.	3,38
5. Raziskovanje vesolja in drugih planetov bo omogočilo človeku nove izvore surovin, energije in hrane.	3,37
6. Samo tehnika lahko zagotovi človeštvu boljše perspektive.	3,21
7. Človek kot najbolj razvito bitje na Zemlji mora odločati o usodi vsega rastlinskega in živalskega sveta.	3,15

Glavne trditve, ki smo jih označili za »srednje sprejete«, so tiste, ki se nanašajo na tehniko. Ta je tu zelo pozitivno ocenjena: brez nje ni perspektive. Človeštvu zagotavlja nove raziskovalne možnosti in prihodnost. Človek je na določen način odvisen od tehnike, toda kot »gospodar« vsega na Zemlji in kot večni »borec« za svojo svobodo brez tehnike ne bi preživel. Medtem ko najbolj splošno sprejete trditve navajajo k sklepu, da v razmišljanju vprašanih prevladuje mnenje, da človek lahko preživi, če spoštuje naravne pogoje, pa ta skupina trditev navaja k sklepu, da človek brez sodobne tehnike ne bi preživel.

Najmanj sprejete trditve

Trditve	Arit. sredina
1. Narava se upira uresničevanju človekovih teženj, zato je človek prisiljen, da jo podreja sebi in pri tem uporablja vsa sredstva, ki jih ima na voljo.	2,94
2. Človek mora svoje umske in druge sposobnosti podrediti razvoju znanosti.	2,87
3. Izvirna človekova pravica je, da izkorišča naravne dobrine po svoji volji.	2,65
4. Danes človek v popolnosti obvladuje tudi najbolj sodobne tehnologije in tako preprečuje možne nesreče.	2,44
5. Človeštvo bi se moralo odreči sedanjemu napredku in se vrniti k naravnemu načinu življenja.	2,31
6. Človek je absolutni gospodar narave, v kateri živi, in se do nje obnaša po lastni volji.	1,89

Šest navedenih trditev kaže najnižje povprečne vrednosti. Interpretirali smo jih kot »najmanj sprejete«, ne pa kot »zavrnjene« vrednosti. Iz njih lahko povzamemo naslednje: vprašanci ne sprejemajo koncepta, po katerem bi človek imel absolutno pravico nad vsem drugim živim in neživim svetom; človekov boj za boljše življenje terja, da se kar najbolj zavzame za razvoj tehnike, ki jo v celoti obvlada; vrnitev na

nižjo stopnjo ni sprejemljiva. Preprosto rečeno: kakor se vprašanci ne želijo podre-
jati tehničnemu sistemu, tako tudi ne sprejemajo nerazumno samovoljnega odnosa
do narave. Razmerja gospodovanja tako tehnike nad človekom kakor človeka nad
tehniko niso zaželeni.

3. Komponentna analiza in faktorska struktura

3.1. Faktorska struktura

Komponentna analiza je zajela devetnajst trditev o družbi, tehniki in naravi. Kot sredstvo, ki doslej še ni bilo preverjeno, pomeni poskus operacionalizacije treh konceptov: antropocentrizma, tehnicizma in naturalizma. S komponentno analizo smo poskušali določiti latentno strukturo mišljenja vprašancev, ki je značilna za verbalno izražanje mišljenja vprašanih. Naša predpostavka je bila, da se vprašanci na ponujene (operacionalizirane) trditve odzivajo v skladu z določenimi zamišljenimi koncepti o vlogi družbe, tehnike in narave v socialnoekološki viziji. S komponentno analizo naj bi rekonstruirali delovanje ponujenih spremenljivk (konceptov) kot idealnotipskih struktur in njihovo prisotnost na anketnem vzorcu.

Za vse spremenljivke je izračunana korelacijska matrica. Upoštevali smo samo tiste spremenljivke, kjer je dosežena saturacija preseгла vrednost 0,40. Tako je komponentna analiza z GK kriterijem pokazala, da se vse navedene spremenljivke pojavljajo v štirih glavnih komponentah oziroma štirih faktorjih I. vrste. Pojasnjujejo skupaj 41,45% skupne variance.

Z uporabo »ortooblique« transformacije smo dobili komponente, ki smo jih pretvorili v elemente latentne pozicije. Na ta način smo prepoznali idealnotipske zamisli (opcije) v družbenoekonomske prostoru. Navedli bomo dobljene trditve na matrici »ortooblique« strukture.

Faktorska struktura za OBQ komponento zamišljene družbenoekonomske opcije

Vsebina trditev	Količnik korelacije
1. Izvirna pravica človeka je, da izkorišča naravne dobrine po svoji volji.	63
2. Človek mora svoje umske in druge sposobnosti podrediti razvoju tehnike.	62
3. Narava se upira uresničevanju človekovih teženj, zato se ji je človek prisiljen podrediti in pri tem uporabiti vsa sredstva, ki so mu na razpolago.	61
4. Danes človek v celoti nadzoruje tudi najsodobnejšo tehnologijo in tako preprečuje možne nesreče.	61
5. Človek je absolutni gospodar narave, v kateri živi in do nje se lahko obnaša po svoji volji.	59
6. Človek kot najbolj razvito bitje na Zemlji mora odločati o usodi svojega rastlinskega in živalskega sveta.	54
7. Samo tehnika lahko zagotovi človeštvu boljše perspektive.	51

Lambda 3,15, fakt. varianca 16,58, % skupne variance.

Ta komponenta je iz sedmih trditev. V njej sta dva bistvena problema. Prvi se nanaša na pojmovanje človeka kot gospodarja narave, ki se ji upira z vsemi razpoložljivimi sredstvi in ki meni, da se po »naravnem« pravu lahko do nje obnaša po

lastni volji. Drugi problem se nanaša na pozitivno dožemanje tehnike in njeno uporabo in ji je treba nameniti vse svoje sposobnosti. To latentno razsežnost lahko imenujemo *antropocentrizem, utemeljen na tehničnem optimizmu*. Je bistveni dejavnik industrializma kot koncepta družbenega razvoja.

Faktorska struktura za II. OBQ komponento zamišljene družbenoekonomske opcije

Vsebina trditev	Količnik korelacije
1. Zakoni narave so močnejši od človekovih želja in teženj.	65
2. Človek je samo eno od naravnih bitij in se mora podrežati zakonom narave.	64
3. Ohranjanje narave ima prednost pred vsemi drugimi nalogami družbe.	60
4. Družbeni razvoj mora biti podrejen naravnim zakonitostim.	53
5. Naravno ravnotežje je občutljivo in se lahko hitro poruši.	48
6. Narava naredi ljudi enake; družba pa neenake.	42

Lambda 2,18, % fakt. variance 11,49, % skupne variance.

Druga komponenta je iz šestih trditev, ki so istopomenske. Koncept, ki utemeljuje takšna izrekanja, bi lahko takole opisali: človek je eno od naravnih bitij in se mora podrežati naravnim zakonom. Tem zakonom mora dati prednost tudi družba, ker so ljudje po njih enaki. Ker človek s svojim delovanjem lahko poruši naravno ravnotežje, mora zato dati ohranjanju narave absolutno prednost pred vsemi drugimi problemi. Svoje želje in hotenja lahko uresničuje samo v mejah naravnih možnosti.

To razsežnost kot latentni koncept lahko imenujemo *naturalistični determinizem* oziroma družbeni razvoj, ki ga pogojujejo naravne meje in možnosti.

Faktorska struktura za III. OBQ komponento zamišljene družbenoekonomske opcije

Struktura trditev	Količnik korelacije
1. Človeštvo bi se moralo odreči sedanjemu napredku in se vrniti k naravnemu načinu življenja.	77
2. Sodobna tehnika ima mnogo več pozitivnih kot negativnih strani.	63
3. Razvoj tehnike prinaša človeštvu novo blaginjo in užitke.	50

Lambda 1,51, % fakt variance 7,96, % skupne variance.

Ta komponenta je iz treh trditev. V bistvu gre za dve vprašanji: za vprašanje dožemanja sodobne tehnike in njenega prispevka človeštvu in za vprašanje dožemanja napredka oziroma soočanja industrijskega in naturalističnega koncepta življenja.

Tehniko tudi v tem primeru sprejemajo kot podlago za človekovo »blaginjo in uživanje«. Pozitivna stran tehnike daleč presega nekatere negativne posledice za človekovo življenje. Očitno gre tu za strukturo, ki je v bistvu koncept tehničnega optimizma.

Čeprav ni izrecno pojasnjeno, za kakšen »naravni način življenja« gre, vprašanje verjetno zadeva dva vidika: kritiko sedanje vsebine pojma napredek in težnjo

po spoštovanju nekaterih naravnih meril v pojmovanju napredka, ki jih vsebuje izraz »naravni način življenja«. Ta razsežnost priča o zahtevi po *skladnem odnosu med tehniko in načinom življenja*. Spominja na koncepcijo *small is beautiful*, ki je tu samo deloma prisotna.

Faktorska struktura za IV. OBQ komponento zamišljene družbenoekonomske opcije

Vsebina trditev	Količnik korelacije
1. Raziskovanje vesolja in drugih planetov bo omogočilo človeku, da najde nove vire surovin, energije in hrane.	79
2. Brez uporabe sodobne tehnike človeštvo ne bi preživel.	45

Lambda 1,02, % faktorske variance 5,4.

Četrta komponenta je iz dveh trditev, kar prav tako (kot tudi tretja) opozarja na nepopolnost te razsežnosti zavesti. Vendar pa omenjeni dve trditvi kažeta na dva pomembna in povezana problema. Prvi je pogojenost življenja in sploh razvoja sodobnega človeštva s tehniko oziroma uporabo sodobne tehnike. Tehnika je tu »conditio sine qua non« sedanjosti in prihodnosti. Drugi pomemben problem se namreč nanaša ravno na prihodnost. Dojeta je skozi človekovo prizadevanje za osvajanje novih vesoljskih prostorov in za pridobivanje materialnih predpostavk za nadaljnji razvoj (kot so energija, hrana in druge surovine). Raziskovanja temeljijo na tehničnih in znanstvenih možnostih. To razsežnost lahko imenujemo *tehnika kot podlaga sedanjosti in prihodnosti*.

Pripomniti je treba, da smo z uporabo (strožjega) PB kriterija dobili dve razsežnosti, ki ustrezata 1. OBQ in 2. OBQ, s tem da sta še dve trditvi vsebovani v 1. OBQ, in sicer: »Razvoj tehnike prinaša človeštvu novo blaginjo in užitke« in »Sodobna tehnika ima mnogo več pozitivnih kot negativnih strani«. Obe samo še potrjujeta že omenjeni tehnični optimizem kot temeljno podlago antropocentrizma.

3.2. Primerjava razsežnosti

Komponentna analiza je z ekstrakcijo posameznih trditev pokazala, da obstajajo štiri komponente, od katerih ima ena manj kot tri spremenljivke. To so: 1. antropocentrizem, ki temelji na tehničnem optimizmu, 2. naturalistični determinizem, 3. skladnost tehnike in načina življenja in 4. tehnika kot podlaga sedanjosti in prihodnosti. Pri nadaljnji interpretaciji upoštevamo prve tri razsežnosti. Čeprav vsaka izmed njih »pokriva« samo del celotnega prostora dane razsežnosti, so se pokazale kot indikativne glede na predpostavljeni in operacionalizirani koncept raziskovanja. Prvi dve komponenti kažeta relativno trdno strukturo nekega zamišljenega koncepta v družbenoekonomskem prostoru razmerja družba-tehnika-narava. Tretja komponenta je bistveno bolj delna, kar pa ne pomeni, da je manj pomembna kot prejšnji dve. Razsežnosti namreč niso hierarhično strukturirane, ker prečna pretvorba osnovnih dejavnikov ne hierarhizira razsežnosti. Rečemo lahko, da so dobljene razsežnosti *relativno neodvisne koncepcije*, kar kaže tudi tablica vrednosti količnikov korelacije faktorskih skupin posameznih razsežnosti.

Matrica korelacije ortooblikih komponent

Ime razsežnosti	OBO 1	OBO 2	OBO 3	OBO 4
OBO 1	1,00			
OBO 2	-0,00	1,00		
OBO 3	-0,26	0,53	1,00	
OBO 4	0,14	0,13	-0,22	1,00

Kot merilo pomena količnika korelacije smo vzeli vrednost 0,40. Tako vidimo, da nobena razsežnost ni povezana s katero drugo. Vtis, ki ga dobimo, napotuje na naslednji sklep: del anketiranih ima bolj ali manj jasno in *celovito zamišljeno koncepcijo*, v skladu s katero se je tudi izrekel; *sredstvo* preverjanja koncepcije je dovolj dobro, vendar pa ni popolno.

4. Gospodarjenje ali mir z naravo

Za prihodnost družbenega razvoja je nujno raziskovati latentne strukture vrednot in zavesti. V sodobnih razpravah je vse bolj izrazita ideja o družbenem razvoju, ki bi bil neposredno utemeljen v razumni ekološki politiki in strategiji. Ideje nadvlade, gospodovanja in antropocentričnih koncepcij doživljajo vse ostrejšo kritiko ali pa jih sploh zavračajo. Prevladuje iskanje novega tipa razvoja, v katerem človek ne bo podrejen naravi in si je tudi ne bo podrejal. V zavesti ljudi so seveda zamišljeni oziroma namišljeni koncepti, ki so medsebojno odvisni, hkrati pa obstajajo tudi nediferencirane strukture različnih vrednosti. Komponentna analiza je pokazala, da lahko govorimo o treh razmeroma konsistentnih konceptih v družbenoekonomskem prostoru življenja: antropocentričnem – temelji na tehničnem optimizmu, njemu nasproten je naturalistični determinizem – utemeljen izključno na naravnih pogojih. Tretji, enakopravnostni koncept (tu dokaj delen – verjetno zaradi vsebine in pomanjkljivosti samega raziskovalnega orodja) opozarja na zamišljanje družbenega razvoja, v katerem bi bil človekov proizvod (tehnika) namenjen ne samo izkoriščanju narave, temveč bi tudi pripomogel k njeni reprodukciji. Le-ta je v teoretičnih razpravah še vedno nedodelan.

V našem raziskovanju smo poskušali – nekoliko poenostavljeno – preveriti zamišljene koncepte. Vprašanci so se opredelili tako:

1. Človek je gospodar Zemlje, na kateri živi, in lahko neomejeno uporablja vse, kar je na njej.	2,3%
2. Človek je samo eno od bitij na Zemlji in je povsem odvisen od njenih pogojev, od naravnih zakonitosti.	17,4%
3. Zemlja je človeku kot vrt, v katerem živi z drugimi bitji, in človek mora ta vrt skrbno obdelovati in varovati.	73,1%
Brez odgovora.	7,2%

Samo dva odstotka anketirancev sta torej izrecna zagovornika antropocentričnega stališča, sedemnajst odstotkov se jih je izreklo za naravni determinizem, tri četrtine vprašanih pa zastopa stališče, ki ga lahko označimo kot »mir z naravo«. Odgovori na ta tri vprašanja so po našem mnenju v skladu s tremi razsežnostmi oziroma latentnimi koncepti. Naša analiza je pokazala, da v zavesti anketirancev

vzporedno obstajajo različni koncepti oziroma zamišljene strukture spremenljivk, ki jih sestavljajo trditve o družbi, naravi in tehniki. Dva koncepta sta celovitejša, tretji pa se pojavlja samo v nekaterih vsebinah. To pomeni, da je v zavesti vprašancev diferenciacija, pa tudi da se je pri nadaljnjem raziskovanju treba usmeriti k tretji komponenti, ki bi lahko bistveno prispevala h koncipiranju socializma kot ekološke družbe in kot realne rešitve za postindustrijske družbe. Teza o »spravi z naravo« ne pomeni, da gre za pomiritev z obstoječim, ne pomeni, da se prepustimo tistemu, kar daje narava sama od sebe, pa tudi ne pomeni, da družba nasprotuje naravi. Pomeni produkcijo in reprodukcijo življenja na Zemlji, in to je proces, v katerem človek kot zavestno in razumno bitje uporablja proizvode narave in hkrati svoje znanje in tehniko kot zgodovinski proizvod kulture (druge in tretje človekove narave) z namenom, da prispeva k naravni samoreprodukciji. Takšno razumevanje treh dejavnikov: družbe (človeka)-tehnike-narave je zares lahko podlaga za družbeni razvoj.

DUŠAN PLUT*

Kako naprej – zeleni (entropijsko-humanoekološki) pogled

Vpeti smo v zeleno-modri planet. Njegove poteze se odslkujejo v našem načinu življenja. Ne moremo in ne želimo pobegniti drugam, pa tudi planet se ne more ograditi od naše preoblikovalne dejavnosti. Tudi ozelenjeno, prijaznejšo prihodnost Slovenije lahko varno in odgovorno snujemo le ob tankovestnem upoštevanju naše vpetosti v planetarno dogajanje. Obenem pa je lepota in harmonija planetarnega mozaika globalen odsev vseh njegovih sestavin. Obstoječi družbenoekonomski sistemi s svojo stopnjevano, rušilno dejavnostjo in nasiljem nad naravo spodkopavajo biološke, eksistenčne temelje sedanjih in bodočih generacij človeštva in drugih živih prebivalcev. Na prostorsko in samočistilno omejenem planetu predstavljajo nevaren model razvoja (Požarnik, 1984). Zato prehaja zastrupljanje pokrajnotvornih sestavin (zrak, voda, zemlja, vegetacija) zaradi vse večjega izkoriščanja omejenih in neobnovljivih naravnih virov iz lokalnih v regionalne okvirje. V pospešenem, še vedno kolonizatorsko zasnovanem procesu spreminjanja naravne pokrajine v antropogeno, močno spremenjeno kulturo, je vse več nepovratnih sprememb in škod (Odzuck, 1982). Zarisujejo se prvi, vse bolj jasni in grozeči obrisi s človekovo dejavnostjo povzročeno ekološko krizo planetarnih razsežnosti (otoplitev ozračja zaradi učinka »tople grede«, ozonske luknje, umiranje gozdov in morij, širjenje puščav in izsekavanje gozdov, nepredvidljive posledice odlaganja strupenih in radioaktivnih odpadkov itd.). Biolog Odum (1971) sodi, da je *onesnaževanje okolja najbolj pereč omejitveni dejavnik materialne dejavnosti sodobne civilizacije*.

Ne vemo, kje so zgornje ekološke in entropijske meje še »sprejemljivega« onesnaževanja, vemo pa, da se jim pospešeno približujemo. Človek je s svojo vse

* Dr., docent na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete, Aškerčeva 12, Ljubljana